

BESTRAFFING IN DE 1E HELFT DER 19^E EEUW

Uit de Dienst Anatomie der Gentse universiteit bereikte ons in het Pand (Museum voor de Geschiedenis der Geneeskunde) een merkwaardig stuk via de (ondertussen overleden) bediende Hipp. van Ootegem die in deze afdeling vele jaren (onder drie opeenvolgende diensthoofden: Prof. Elaut, Prof. Soenen, Prof. Fautrez) had gewerkt.

Het betreft een register (van 32 op 21 cm.), in het Frans opgesteld met de pen in kalligrafie geschreven, het titelblad zelfs in fraaie Gothische letter; aantekeningen in de laatste kolom - "Observations" - zijn met potlood aangevuld, en soms niet meer goed leesbaar. Het document handelt blijkbaar over 170 in gevangenschap overleden gedetineerden; dit in de periode tussen 1826 en 1845, dus van onder het Nederlands tot onder het Belgisch bewind; toen was chirurgijn Jozef-Frans Kluyskens (1771-1843) professor van anatomie; hij paste zich onder ieder regime aan: Oostenrijks, Frans, Nederlands, Belgisch.

Een binnenzicht van het Rasphuis.

Daniël Mareska (1803-1858: professeur de chimie) kan er ook bij betrokken geweest zijn; hij was vanaf 1840 “médecin principal à la Maison de détention”.

De titel van het bedoelde stuk luidt: “Catalogue des Crânes recueillis dans la Maison de Force à Gand”.

Dit Tuchthuis moet dus in die periode het Gentse “Rasphuis” geweest zijn, in het Oostenrijks tijdvak (onder Keizerin Maria-Theresia) door Vilain Quatorze opgericht in 1773 en pas in 1826 (onder Koning Willem I) door architect Louis Roelandt volledig afgewerkt aan de Coupure Links waar zich ongeveer het universiteitscomplex der Landbouwwetenschappen bevindt. Het was een provinciale gevangenis; het Rijksgevang der Nieuwe Wandeling dateert van 1860. Het Rasphuis bevatte tot 1200 gedetineerden (niet alleen misdadigers doch ook landlopers; het kon er tot 1500 herbergen) die zich vooral met het raspen van eikenschors en exotisch (vooral Braziliaans) hout onledig hielden tot het bekomen van kleurstoffen voor de Gentse verf- en textielindustrie.

Prof. Ad. Burggraeve noemde het in 1867 “La Maison de force de Gand, la première établie sur le continent et encore une des plus parfaites, grâce au vicomte J.P. Vilain XIII, créateur du système pénitentiaire moderne”.

Voor die tijd dus zeker vooruitstrevend; hoewel Burggraeve wel wat overdrijft er bestonden al analoge modellen in Nederland.

Lieven Bauwens exploiteerde in het Gents Rasphuis dwangarbeiders in textielafdelingen, ze kregen slechts voedsel naarmate ze presteerden.

Het geheel werd pas in 1935 afgebroken; er waren kijkdagen (aan 2 fr.) en uitverkoop voorzien. O.a. de houthandelszaak van mijn schoonvader te Gentbrugge werd met recuperatiemateriaal daarvan aangelegd.

Zoals de titel van het hier bedoelde document laat vermoeden moet deze lijst in verband gestaan hebben met een uitgebreide verzameling menselijke schedels die destijds aan onze universiteit bestond maar op het einde van W.O.II in “opruiming” werd vernietigd. (Het register was het enige stuk dat door de bediende uit een container moet zijn gered). Achteraan in het register staat vermeld wat aan de “préposé de l'amphithéâtre d'anatomie” verschuldigd was “pour préparation de crânes” (tot 5 fr. stuk...).

De collectie zelf moet te zien zijn geweest in het kader der toenmalige “frenologie”-opvattingen (vooral gebaseerd op de visie van de Duitse arts Franz Joseph Gall (1758-1828) die in Wenen en Parijs verbleef en een zgn. localisatie-theorie had ontwikkeld: de vorm van de schedel moest bestudeerd worden omdat afwijkingen op storende neigingen en gedrag konden wijzen; uitstulpingen en knobbels werden geregistreerd en gemeten, men had er een speciale regelbare hoed als instrument voor; men zag een verband met het onderlig-

gende hersenweefsel en zenuwcentra; nu spreekt men nog wel eens van een talen- of van een wiskunde-knobbel...). (Een model van zo'n frenologie-hoofd en van zo'n meethoed kan men in het Pand-museum voor Geschiedenis der Geneeskunde zien).

Bij zulke zienswijze leunden ook criminologen aan zoals de Italiaan Cesare Lombroso (1835-1909) met zijn gekend werk "L'uomo delinquente" (de geboren misdadiger).

Het lijkt dus wel niet zo verwonderlijk dat toen in de geneeskunde, zowel anatomie als psychiatrie belangstelling hadden voor fysionomie en schedelvorm van gevangenen (vooral wanneer het recidivisten of zelfs beroepsmisdadigers betrof).

Vaststellingen

Wat leert dit register ons nu vooral?

1. Het vermeldt niet alleen naam en voornaam van de betrokkenen en hun leeftijd, maar ook hun antecedenten, de gepleegde feiten, hun veroordeling, hun gedrag in de gevangenis, alsook af en toe enige toelichting omtrent hun einde; maar de bedoeling van het geschrift was duidelijk meer administratief en criminologisch-juridisch dan medisch; het zal waarschijnlijk pas achteraf van de gevangenis naar de universiteit zijn overgemaakt. Om deontologische reden (i.v.m. beroepsgeheim) halen wij hier geen enkele gevangenen-naam aan (sommige van die namen zijn nog vrij courant in Gent).
2. Het betreft uitsluitend (alle 170) mannen. Er waren heel wat recidivisten; o.a. criminelen met antecedenten van reeds onder het Frans Bewind; verscheidene waren reeds door een krijgsraad veroordeeld.
Bij sommigen staat vermeld dat ze militair of oud-militair waren; enkelen werden uitdrukkelijk deserteur genoemd (bv. nr 59 "déserteur de l'armée française, vivant en vagabondage"). Na bij het leger te hebben leren doden, bleken sommigen rond te zwerven of zich bij een (rovers)bende te hebben aangesloten.
Terloops in verband hiermede vermeld: historici zijn tot de misschien wel verrassende conclusie gekomen dat er in de Napoleontische oorlogen meer "conscrits" uit ons gewest omgekomen zijn dan er in de beide wereldoorlogen samen gesneuveld zijn (velen stierven niet alleen aan kwetsuren, maar ook aan besmettelijke ziekten of aan ontbering en kou zoals in de veldtocht naar Moskou en zijn noodlottige ontknoping).

3. Vele veroordeelden bleken ongeletterd (sans instruction”). Sommigen konden alleen lezen (en niet schrijven). Nr.71 bv. weet zelfs niet of hij Bernard of Gerard heet (heel wat lieden waren vroeger slechts gekend onder hun bijnaam).

Bij zeer velen staat als voorgeschiedenis “sans renseignements”.

De beoordelingen waren blijkbaar niet mals. Enkele voorbeelden:

(nr. 21) Tient à Hamme un mauvais cabaret ou se rassemble (sic) les mauvais sujets.

(nr. 29) Toute la vie de cet individu s’est signalés (sic) par des crimes. Depuis 1795 (jaar waarin we bij de Franse Staat aangehecht werden) il fut membre de la bande de chauffeurs et garotteurs (de voetbranders!) qui infectèrent alors le département de la Lys.

(nr. 32) Mauvais sujet et extrêmement dangereux.

(nr. 53) Voleur de profession.

(nr. 61) S’est adonné au crime dès sa jeunesse; scélérat dans toute l’acceptation du mot.

(nr. 72) Un des plus mauvais sujets de la contrée.

(nr. 80) Ne mérite aucune considération.

(nr. 94) Immoral, rusé et méchant.

(nr. 100) Raisonneur-comploteur.

(nr. 127) Chef d’une bande de voleurs juifs; profondément pervers.

(nr. 128) Violent et cruel.

(nr. 150) Influence sur tout ce que la commune de Maeter contient de mauvais sujet (sic).

(nr. 151) Mauvais père et méchant et cruel époux.

4. De betrokkenen staan gerangschikt in chronologische volgorde van overlijden (van 1826 tot 1845 dus).

Er stierven blijkbaar véél gevangenen (in een twintigtal jaren 170, d.i. dus bijna een tiental per jaar; we weten echter niet op welke totale bevolking; indien het op 1200 zou zijn geweest, betekent dit dus dat binnen die 2 decennïën ongeveer 1 op 7 bewoners overleed. Het aantal overlijdens steeg in de dertiger jaren (crisis-periode door het stilvallen van de Gentse textielnijverheid, met grote werkloosheid en zelfs hongersnood; toen bakkerijen bestormd werden en op het volk geschoten); met een hoogtepunt in 1840 (mogelijk i.v.m. epidemie). In veruit de meeste gevallen staat geen doodsoorzaak aangegeven. Viermaal is uitdrukkelijk suïcide vermeld. Een paar werden neergeschoten; nr. 136: lors de l’évasion du 8 juillet 1841; nr. 160: tué d’un coup d’arme à feu, zonder nadere uitleg.

Naast het jaar is ook de datum van overlijden aangegeven, waaruit men kan

afleiden dat er blijkbaar geen significant verschil in sterfte was tussen de seizoenen of maanden.

De spreiding van hun leeftijd komt overeen met wat men in de statistiek de “curve van Gauss” noemt: de middelbare leeftijd is sterkst vertegenwoordigd (de meesten van in de 40 j, de jongsten en de oudsten allerm minst (slechts 1 van 20 en 1 van 80 jaar.)

5. Strengheid van bestraffing

De toebedeelde straffen waren -zeker in vergelijking met de nu geldende normen niet van de poes. Veruit de meeste gedetineerden bleken veroordeeld voor diefstallen en inbraken. Enkelen voor moord. Sommigen gewoon voor landloperij. Enkele voor schriftvervalsing of valsmunterij. Een paar voor “attentat à la pudeur”.

Een dozijn veroordelingen werden van de doodstraf tot levenslang omgezet. Veruit de grootste groep (88) kregen levenslang; waarvan echter 23 naar 20j. werden omgezet (65 dus bleven dan levenslang behouden.)

De verdere veroordelingen wisselden van 25 tot 5 j.; er waren geen veroordeelden tot minder dan 5 j.

Bij de recidivisten vinden we onder de voorafgaande veroordelingen: aux travaux forcés, à la brouette, au carcan, au fer, au fouet, à la roue, aux bagnes, aux bagnes de France. Dat de bestraffing dus in die tijd volgens onze huidige normen zeer streng bleek te zijn, laat wel geen twijfel.

Voor diefstal krijgt men nu vaak slechts een voorwaardelijke straf (die men dus niet moet uitzitten), een zgn.werkstraf, of zelfs alleen maar een berisping of vermaning (omdat er geen plaats is in de gevangenis.)

(Een ander uiterste is dan nog wel b.v. het afhakken van de hand bij diefstal zoals nu in sommige islam-landen).

De strengheid der toenmalige bestraffing valt o.a.te illustreren door het feit dat er niet minder dan 55 levenslang kregen wegens diefstallen. Bij nr. 167 staat zelfs nader bepaald: vol de 55 paires de gants; perpétuité.

Men kon blijkbaar ook levenslang krijgen voor heling, voor zedenfeiten, of “faux en écriture”.

Slot en conclusies

Of dit merkwaardig materiaal tot een blijvend wetenschappelijk onderzoek (en publicatie) heeft geleid, hebben we tot hiertoe niet kunnen achterhalen.

Hierbij mag men niet vergeten dat statistiek pas voor het eerst in de wetenschap werd in gevoerd door de Gentenaar Adolf Quetelet (1796-1874); te

Gent praktisch onbekend, maar te Brussel gestandbeeld vóór het Paleis der Academiën; zijn statistische methode werd voor het eerst op de psychiatrie toegepast door zijn tijdgenoot Joz. Guislain (1797-1860). Voor Quetelet is een (vrij onopvallende) bronzen gedenkplaat (van J. Anteonis) aan zijn geboortehuis op de Koornmarkt.

De in dit register vermelde gegevens lijken te summier om er enige betrouwbare statistische conclusies uit te kunnen opmaken. Het aantal gevallen (170) is er ook wel te laag voor.

We kunnen er wel een algemene indruk door opdoen (o.a. dat criminelen thans heel wat zachter worden aangepakt dan vroeger...).

Vroeger was het nóg strenger; zo weten we b.v. dat het door Nic. Tulp gedisseceerde lijk op Rembrandts schilderij, dit van een man is die werd opgehangen wegens het stelen van een mantel)

In verband hiermede schrijft Louis Saurel in “La Peine de Mort”: “Des délits qui, aujourd’ hui sont considérés comme des délits mineurs, comme le vol d’un lapin ou d’une paire de draps, valaient à son auteur les galères à perpétuité ou la peine de mort.”

En hij haalt nog als voorbeeld aan: ”En 1750, deux jeunes gens (18 et 20 ans) avaient été surpris dans une rue en flagrant délit de sodomie”. Ze werden gewurgd en daarna verbrand.

Graag zouden we het hier bedoelde register ook wel eens door juristen of criminologen willen laten beoordelen.

Prof. em. Dr. A. K. Evrard

ERRATUM

In ons vorig nummer gebeurde een spijtige vergissing bij het artikel van Prof. Evrard over ‘Enkele herinneringen aan de Oude Bijloke’.

Op p. 183 staat een foto met als onderschrift “De Ziekenzaal van 1228”. Dat klopt niet, de foto die afgedrukt werd is deze van de Refter. Brengt u eens deze correctie aan in uw nummer?

Een foto van de ziekenzaal kan bekeken worden in het boek van Alfred Van Heddegem “Een middeleeuws Abdijhospitaal” p. 66.